

УДК 364.044.24

СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Возна Юлія Володимирівна
м.Тернопіль

У статті автор висвітлює проблему соціалізації учнівської молоді у сучасній педагогічній науці, аналізує теоретичні і практичні напрацювання вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблеми соціалізації, розкриває концепції, види та механізми соціалізації особистості.

Ключові слова: соціалізація, соціальний досвід, концепції соціалізації, види соціалізації, саморозвиток, самореалізація, самовдосконалення особистості.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку українського суспільства особливої актуальності набуває проблема соціалізації як важливої мети і складової виховання підростаючого покоління.

Одним з найбільш важливих завдань процесу виховання сучасної молоді людини є завдання сприяти входженню школяра в практику суспільного буття, суспільної діяльності, норми і критерії яких становлять незалежну від особистості учня об'єктивну реальність (Жан-Ів Роше) [1].

Нові суспільні реалії поставили на порядок денний необхідність пошуку більш ефективних форм виховного і соціалізуючого впливу на процес становлення особистості школяра. Це висуває перед педагогічною наукою завдання нового підходу до обґрунтування методологічного підґрунтя й теоретичних положень, на яких базуються уявлення про процес соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема соціалізації школярів у сучасній педагогічній науці знайшла належне висвітлення у дослідженнях як вітчизняних (А.Капська, І.Зверєва, Н.Лавриченко, С.Харченко, С.Савченко та ін.), так і зарубіжних вчених (С.Белічева, В.Бочарова, М.Мудрик, М.Шакурова та ін.). У їх працях обґрунтовано концепції, визначено чинники, структуру та механізми соціалізації. Проблема взаємозв'язку і співвідношення категорій «соціалізація» і «виховання» представлена у роботах Г.Андреевої, О.Безпалько, М.Лукашевича, Н.Чернухи та інших науковців актуальність дослідження процесу соціалізації зумовлена необхідністю поглиблення співпраці й інтеграції усіх суб'єктів соціалізуючого впливу. Різні аспекти співпраці

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на здійснені дослідження соціалізаційних і виховних можливостей позашкільного соціуму, при всій безперечній цінності зроблених сучасною наукою висновків, у них все ще недостатньо представлено опрацювання проблеми координації дій всіх зацікавлених суб'єктів у справі гармонізації взаємодії школи і позашкільного соціуму як єдиного інституту соціального виховання.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка у зв'язку з розробкою теми «Теоретико-методологічні засади соціально-педагогічної діяльності і соціально-педагогічної освіти» (номер державної реєстрації № 0104U002386).

Формулювання цілей статті. Метою пропонованої статті є обґрунтування теоретичних і методичних засад здійснення соціалізації учнівської молоді, визначення підходів до трактування суті поняття «соціалізація» різними науковцями.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нові суспільні реалії поставили на порядок денний необхідність пошуку більш ефективних форм виховного і соціалізуючого впливу на процес становлення особистості школяра. Це висуває перед педагогічною наукою завдання нового підходу до обґрунтування методологічного підґрунтя й теоретичних положень, на яких базуються уявлення про процес соціалізації.

Одним з найбільш важливих завдань процесу виховання сучасної молоді людини є завдання сприяти входженню школяра в

практику суспільного буття, суспільної діяльності, норми і критерії яких становлять незалежну від особистості учня об'єктивну реальність (Жан-Ів Роше)[1]

Вперше термін «соціалізація» виник у західній соціології наприкінці XIX ст. У систему наукових понять цей термін упроваджено американським соціологом Ф. Гіддінсом у 1887 р. у праці «Теорія соціалізації», де було дано його трактування, близьке до сучасного – «...розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людського матеріалу до соціального життя» [2, с.835; 3, с.63-75].

Особливість методології наукових пошуків у різних наукових галузях зумовлює певні відмінності визначення науковцями суті поняття соціалізації. Окрім того, аналіз напрацювань дослідників з проблем соціалізації навіть в одній галузі свідчить про відсутність єдиного підходу щодо трактування суті даного процесу.

Представники американської соціології поняття соціалізації трактують у контексті «адаптації», тобто соціалізація розглядається як процес входження людини в соціальну сферу та пристосування її до культурних, психологічних і соціологічних факторів [18]. Американський соціолог Г. Ландберг поняття соціалізації визначає як «процес взаємодії, завдяки якому індивід засвоює звичаї, уміння, вірування, нормативні вимоги даного суспільства, з метою ефективної участі у соціальному житті» [5]

Представники структурно-функціональної соціології (Т. Парсонс, Р. Мертон) стверджують, що суть процесу соціалізації полягає в адаптації індивіда до соціального середовища, яка стає підґрунтям його «поведінкової впевненості». Згідно з теорією Т.Парсонса, соціалізація є одним із складників процесу соціальної інтеграції. У контексті здійснюваного дослідження важливою є думка Т.Парсонса про те, що школа є одним із найбільш значущих агентів соціалізації [6, с.297].

Німецькі соціологи, представники «критичної теорії соціалізації» (Ю. Хабермас) та теорії емансипуючої соціалізації (В. Орбан). зміст і завдання соціалізації вбачають у вихованні активної особистості в процесі її взаємодії із соціальним середовищем, усвідомлення нею необхідності повного розвитку своїх здібностей та потенції[7, с.55].

Російський дослідник Б. Паригін трактує соціалізацію як «...багатогранний процес «олюднення» людини, що передбачає як біологічні передумови так безпосереднє входження індивіда в соціальне середовище, що включає в себе соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, включаючи як предметний світ речей, так і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм і обов'язків і т.п., активну перебудову навколишнього середовища (як природного так і соціального світу); зміну і якісне перетворення самої людини, її всебічний і гармонічний розвиток» [8, с.22].

І. Кон, трактує соціалізацію як «засвоєння індивідом соціального досвіду, у ході якого формується конкретна особистість» [9, с.22].

Гуманістична психологія (Ш. Амонашвілі, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.) трактує соціалізацію як процес самоактуалізації «Я-концепції». Процес соціалізації, на їх думку, полягає у саморозвитку і самореалізації особистості у процесі засвоєння соціального досвіду і набуття (оволодіння) нею особистого, індивідуального досвіду [19, с.29].

У педагогічних дослідженнях соціалізація розглядається як система виховання, розвитку, самовизначення та становлення особистості у соціумі. Так в «Українському педагогічному словнику» за редакцією С. Гончаренко (Київ, 1997) поняття «соціалізація» трактується як процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості [10, с.314].

Теоретична значущість осмислення категорії соціалізації і способів її практичної реалізації набуває особливої актуальності у царині проблем відносно нової галузі педагогічного пізнання і

практики – соціальної педагогіки.

У соціальній педагогіці суть соціалізації особистості трактується як:

- двосторонній взаємозумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища, який передбачає її включення до системи суспільних відносин (А. Капська) [20, с.7-9];
- процес становлення особистості, засвоєння соціально-культурного досвіду, соціальних норм і культурних цінностей суспільства (С. Чернета) [12];
- процес подальшого розвитку соціально-культурного досвіду індивіда;
- процес включення людини в соціальну практику, набуття нею соціальних якостей, засвоєння соціального досвіду і реалізації власної сутності шляхом виконання певної ролі в процесі життєдіяльності (Ф. Мустава) [13].

Сучасні дослідники проблем соціалізації розглядають її як багатоплановий, складно-структурований процес соціального розвитку людини впродовж усього її життя у взаємодії з оточенням, як процес саморозвитку та самореалізації, який полягає у готовності індивіда до соціально-культурної творчості [14, с.79-80].

На думку дослідників мета процесу соціалізації полягає у: включенні особистості до системи суспільних відносин шляхом засвоєння соціального досвіду, становленні її як соціальної істоти (А. Бойко) [15, с.835]; стимулюванні особистості до саморозвитку, до формування рис і якостей, які допомагатимуть їй пристосуватися до умов життєдіяльності в суспільстві; цілеспрямованому впливові на формування суспільних орієнтацій, установок, самовизначень і диспозицій особистості (цей аспект соціалізації відображається поняттям соціальної адаптації та становленням соціальної активності особистості, єдність яких виражена в поняттях соціальної інтеграції та життєвої самореалізації особистості (Н. Лавриченко) [16].

Багатоаспектність процесу соціалізації особистості стала причиною обґрунтування різноманітних концепцій здійснення цього процесу, найбільш поширеними і визнаними серед яких є такі: особистісного контролю (З. Фройд); когнітивного розвитку (Ж. Паже); соціальної ідентичності (Дж. Мід); інтеріоризації моральних категорій та цінностей групи (Е. Дюркгейм); рольового тренінгу (Т. Парсонс); соціального навчання (Г. Долант, Б. Скінер); міжособистісного спілкування (Ч. Кулі); когнітивна (Ж. Паже, А. Маслоу); еволюційна (Е. Еріксон) та інші. Аналіз цих концепцій свідчить, що за трактуванням ними ролі особистості в процесі соціалізації з певною долею умовності їх можна об'єднати у дві групи.

Першу групу становлять концепції, які дотримуються суб'єкт-об'єктного трактування ролі особистості у процесі соціалізації (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Г. Долант). Автори цих концепцій передбачають пасивну позицію особистості в процесі соціалізації; а сам процес соціалізації розглядається як процес адаптації людини до суспільства, яке формує кожного члена відповідності до притаманної йому культури [21, с.103].

Другу групу становлять концепції, які дотримуються суб'єкт-суб'єктного трактування ролі особистості у процесі соціалізації (Е. Дюркгейм, Ч. Кулі, Дж. Мід). Автори цих концепцій дотримуються позиції, що людина бере активну участь у процесі соціалізації і не тільки адаптується до суспільства, але і впливає на свої життєві обставини і на саму себе, проявляє активність у самопізнанні, життєві і професійному самовизначенні і самореалізації. З позицій суб'єкт-суб'єктного підходу, соціалізація трактується як розвиток і формування особистості у процесі засвоєння культури і відтворенні і розвитку її.

Аналізуючи філософські, соціологічні, психологічні та педагогічні аспекти процесу соціалізації, науковці виділяють два її механізми: інтеріоризацію і екстеріоризацію. Ці терміни позначають відповідні реальні явища, що відбуваються у процесі виховання і мають взаємодоповнюючий характер. Інтеріоризація, як один з компонентів соціалізації, означає засвоєння та привласнення індивідом знань, норм, цінностей певного суспільства (М. Лука-

шевич), оволодіння соціальними відносинами, перетворення їх у надбання внутрішнього світу особистості (Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Леонтьєв, А. Бойко, А. Капська та ін.) [22, с.180-196]. Інший механізм соціалізації, тобто екстеріоризація, полягає в активному відтворенні індивідом у своїй діяльності засвоєного соціального досвіду. В результаті процесу екстеріоризації внутрішнє життя індивіда отримує зовнішню виражену знакову і соціальну форму свого існування.

На основі аналізу напрацювань дослідників (Л. Мардахаєв, А. Мудрик, М. Шевандрін та ін.) процес соціалізації з певною долею умовності можна представити у вигляді таких складових:

- стихійна соціалізація особистості у взаємодії та під впливом об'єктивних обставин життя суспільства, зміст, характер та результати якої визначаються соціально-економічними та соціокультурними реаліями;
- відносно керована соціалізація, коли держава застосовує певні економічні, законодавчі, організаційні заходи для розв'язання своїх завдань, які об'єктивно впливають на зміни можливостей і характеру розвитку, життєвого шляху тих або інших вікових груп;
- відносно соціально контрольована соціалізація, тобто планомірне створення суспільством і державою правових, організаційних, матеріальних і духовних умов для розвитку людини;
- самозміна особистості, що має просоціальний, асоціальний або антисоціальний вектор (самовиховання, самовдосконалення, саморуїнування), відповідно до індивідуальних ресурсів і відповідно або всупереч об'єктивним умовам життя [11, с.834].

Прихильники теорії соціалізації (Дж. Г. Мід, П. Бергер, Т. Лукман та ін.) зазначають, що кожен індивід народжується в об'єктивній соціальній структурі, зустрічає в ній значимих інших, які несуть відповідальність за його соціалізацію і виконують роль посередники між ним та соціальним світом. Закономірно, що кожен індивід ідентифікуючи себе з іншими, приймає і привласнює їхні ролі та установки. Тільки завдяки такій ідентифікації стає можливим процес інтерналізації. Мірою цієї ідентифікації із значимими іншими є здатність ідентифікувати себе, набуваючи об'єктивно зрозумілої і гідної ідентичності. Так формується «Я» як рефлексивна сутність, яка відображає установки, сформовані стосовно неї насамперед значимими іншими. Розгортається цей процес у діалогічній взаємодії ідентифікації та самоідентифікації [23]. Завдяки первинній соціалізації у свідомості дитини відбувається абстрагування від ролей та установок конкретних інших до ролей та установок узагалі. Це абстрагування від ролей та установок конкретних значимих інших називають «узагальненим іншим». Його формування у свідомості означає, що індивід тепер ідентифікує себе не тільки з конкретними іншими, але і з загалом інших, тобто із суспільством. Лише завдяки цій узагальненій ідентифікації його власна самоідентифікація набуває стабільності й неперервності незалежно від конкретних стосунків та обставин. Ця нова цілісна ідентичність об'єднує в собі всі найрізноманітніші інтерналізовані ролі та установки, фактичну даність очікувань і реакцій значимих інших підносить через розуміння правил поведінки до усвідомлення норм, цінностей, ідеалів, які постають як символічно-сміслові відображення людського суспільства, умов, порядку, законів його життя

Висновки. Соціалізація постає як складний, діалектичний, цілісний процес розвитку і саморозвитку людини, як єдність двох суперечливих процесів – адаптації та індивідуалізації, що сприяє інтеграції особистості в суспільство. Осмислення соціалізації як соціально-педагогічного явища вимагає обґрунтування аксіологічних підходів щодо осмислення можливих підходів здійснення цього процесу, визначення ефективних способів засвоєння школярами соціального досвіду (національного і загальнолюдського), які б дозволили їм зрозуміти й прийняти активну позицію суб'єкта соціалізації.

Література

1. Cedelle L. Jean-Yves Rochex: psycho et socio / Luc Cédelle // Le Monde de l'éducation, Avril 2003. – P. 78-79
1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Жизненный путь личности (вопросы теории и методологии социально-психологического исследования) / Под ред. П.В.Сохань. – Киев, 1987.
3. Котова И.Б. Философско-гуманистические основания педагогики / И.Б.Котова., Е.Н.Шиянова. – 1997. – 80 с.
4. Lundberg G.A. et al. Sociology / George Lundberg. – N.Y.: Macmillan Company, 1968. – 274 p.
5. Парсонс Т. Американская социология. Проблемы, перспективы, методы / Томас Парсонс / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1972. – 392 с.
6. Шварцман К.А. Философия воспитания / К.А.Шварцман. – М.: Политиздат, 1989. – 207 с.
7. Парыгин Б.Д. Социальная психология как наука / Борис Дмитриевич Парыгин. – Санкт-Петербург, 1967. – 231 с.
8. Кон И.С. Социология личности / Игорь Семенович Кон. – М.: Политиздат, 1967.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
9. Чернета С. Ю. Організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Чернета Світлана Юріївна. – Інститут проблем виховання АПН України Київ – 2006
10. Мустаева Ф.А. Основы социальной педагогики/ Флора Альтафовна Мустаева. – М.: Академический проект, 2001. – 414 с.
11. Мудрик А.В. Воспитание в контексте социализации / Анатолий Викторович Мудрик // Классный руководитель. – 2002. – № 5. – С.79-82
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
12. Лавриченко Н.М. Педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи: дис. ... доктор. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Лавриченко Наталія Миколаївна. – Інститут педагогіки АПН України. – Київ – 2006.
13. Соціальна робота: Хрестоматія: Навч. посіб. Кн.. 3 / Керівники авт. колективу В.П.Андрущенко, В.І.Астахова, М.П.Лукашевич. – К.: ДЦССМ, 2002.– С.103-163
14. Котова И.Б. Философско-гуманистические основания педагогики / И.Б.Котова., Е.Н.Шиянова. – 1997. – 80 с.
15. Крайг Г. Психология развития / Грейс Крайг. – СПб.: Питер, 2000. – 985 с.
16. Капська А. Й. Соціалізація особистості – мета соціальної педагогіки / Алла Йосипівна Капська. – Соціальна педагогіка: Підручник / [За ред. А. Й. Капської]. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – С.7-14
17. Соціальна робота: Хрестоматія: Навч. посіб. Кн.. 3 / Керівники авт. колективу В.П.Андрущенко, В.І.Астахова, М.П.Лукашевич. – К.: ДЦССМ, 2002. – С.103-163
18. Фельдштейн Д.И. Психология взросления. Структурно-содержательные характеристики процесса развития личности. Избранные труды / Давид Йосифович Фельдштейн. – М.:Изд-во "Флинта", 1999. – 672 с.
19. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности / П.Бергер, Т.Лукман. – М: Медиум, 1995. – 320с.

В статье автор рассматривает проблему социализации школьной молодежи в современной педагогической науке, анализирует теоретические и практические наработки отечественных и зарубежных исследователей проблемы социализации, рассматривает различные концепции, виды и механизмы социализации личности.

Ключевые слова: социализация, социальный опыт, концепции социализации, виды социализации, саморазвитие, самореализация, самосовершенствование личности.

In the article the author has considered the problem of socialization of young people in present pedagogical science, has analyzed the theoretical and practical achievements of Ukrainian and foreign researchers in socialization problems, concepts, the types and mechanisms of person socialization

Key words: socialization, social experience, concepts of socialization, types of socialization, self development, self realization, self improvement of personality.